

KULTURVÄRDEN

PLATTA PINNAR PÅ PLATS

Arnö kyrka får nytt spåntak

MÖNSTERAMBASSADEN I BERLIN

Nu firar Wingårdhs skapelse 20 år

FRUNTIMRENS BADANSTALT

Här kunde kvinnorna koppla av

K

ROSTKOLL PÅ SPIRAN

Så säkras Riddarholmskyrkan

DEN DISCIPLINERADE ARKITEKTEN

Fredrik Blom blev empirens mästare

BORGMÄSTARENS ÅTERKOMST

Jörgen Kocks förunderliga liv

En glimt av

TYNNELSÖ

SPÅNTAK OCH PATINA

ÄNNU ETT ÅR har gått och det är dags igen för ett välfyllt vinter-nummer av Kulturvärden. I det här numret gratulerar vi ambassaden i Berlin som nyss fyllde tjugo år. Det firades med alla de nordiska utrikesministrarna på plats. Vi har intervjuat dess arkitekt Gert Wingårdh, som fortfarande är stolt över sin skapelse.

På hemmaplan lagar vi spåntak på Arnö kyrka, ett arbete som kunnat ske tack vare en privat donation. Och så besöker vi Tynnelsö slott, denna svårtillgängliga gamling i Mälaren med så många vackra detaljer att vi gav det lite extra plats i tidningen.

I detta nummer möter du också Fredrik Blom, en av vårt lands stora arkitekter, som levde 1781–1853 och hade många strängar på sin lyra. Liksom Jörgen Kock, en färgstark borgmästare och kung Kristian II:s myntmästare på Malmöhus. Och så gläds vi naturligtvis åt att Nationalmuseum vunnit ytterligare utmärkelser efter sin renovering.

Nu planeras, pågår och avslutas andra renoveringar och restaureringar som vi ser fram emot att berätta om i de kommande numren av Kulturvärden. Men först vill vi önska dig en riktigt god jul och gott nytt år.

Trevlig läsning!

MIA FERNLUND
chefredaktör

FOTO JEANETTE HÄAGLUND

Spännande uppdrag för arkitekter

FOTO SFV

Under året har Statens fastighetsverk (SFV) upphandlat 20 slotts- och husarkitekter. Karin Svenonius, kulturarvsspecialist på SFV, varför behöver ni så många arkitekter nu?

– Vi hade en stor ökning av antalet arkitekter för runt tio år sedan och nu har deras avtal löpt ut. Därför har det blivit extra mycket i år. Totalt har vi cirka 70 upphandlade hus- och slottsarkitekter.

Vad gör slotts och husarkitekterna?

– De hjälper SFV att säkerställa kvaliteten i värden av några av våra viktigaste objekt, till exempel slotten och andra fastigheter med stora kulturhistoriska värden. Arkitekterna ska

kontinuerligt förvalta och utveckla kunskapen om objekten och skriva en årsrapport. De är också generalkonsulter för en större grupp konsulter, till exempel antikvarier, elkonsulter, konstruktörer med flera.

Hur väljer ni ut arkitekterna?

– Vi utgår från tio kriterier i vår anbudsupphandling, där var och en av dessa står för tio procent av viktningen i bedömningen. Här ingår till exempel pris, kompetens hos nyckelpersoner och erfarenhet av kulturhistoriska miljöer.

Är det många som söker?

– Det brukar vara fem-tio personer per objekt. Men vi vill gärna få in nya arkitekter som vi inte anlitat tidigare. Och den som fått nej första gången kan mycket väl komma ifråga för ett annat uppdrag. Så mitt råd till hugade arkitekter är: Ge inte upp – det är ett spännande uppdrag.

JOHAN WICKSTRÖM

KULTURVÄRDEN NUMMER 4, 2019

Statens fastighetsverk ger ut Kulturvärden fyra gånger per år för att du ska få kunskap om Sveriges kulturarv. SFV:s uppgift är att se till att fastigheternas själ och karaktär lever och bevaras till kommande generationer. Genom staten är du delägare, tillsammans med tio miljoner andra svenskar.

Ansvarig utgivare

Dan Svanell

Chefredaktör Mia Fernlund

Redaktionell produktion

Springtime-Intellecta

Redaktör Johan Wickström

Art Director Sara Bidö

Korrektur Helena Walldow

Texter Anders Bodin, Åsa Carlberg, David Grossman,

Lena Olofsson, Thorsten Sandberg, Maria Uggla,

Johan Wickström

Foto Hans Alm, Alexandru Babos, Petter Berg, Marcus Carlsson, Melker Dahlstrand,

Lennart Durehed, Anders

Fredriksén, Stig Hammarstedt,

Lars Johansson, John Kottelin,

Hans Landberg, Åke E:son

Lindman, Stockholms stads-

museum, Josefine Strand,

Uppsala universitet, Utrikes-

departementet, Marina Ved

Illustration Veronica Ballart

Lilja

Repro Turbin

Tryckeri Norra Skåne Offset

www.sfv.se

issn 1104-845x

Omslaget Stora salen på

Tynnelsö slott i Mälaren.

Foto: Melker Dahlstrand

Kontakta oss

Kundservice www.kulturvarden.prenservice.se eller 08-522 183 52

Redaktionen kulturvarden@sfv.se eller 010-478 70 00

Postadress Kulturvärden, Box 2263, 103 16 Stockholm

6

TÖRNROSAPALATSET
Bedårande 700-åring på Tynnelsö

18

KUNGENS FAVORITARKITEKT
Fredrik Bloms historiska avtryck

24

PLATS FÖR SPÅN
Arnö kyrka får nygammalt tak

32

BLICKFÅNG I BERLIN
Svenska ambassaden firar 20 år

BILDEN 5
Riddarholmens spira
under kontroll

ANEKDOTEN 16
Borgmästaren
som togs till nåder

MUSEUM 23
Efterlängtd renovering
i omtyckta Gustavianum

SKISSEN 30
Badanstalten
för fruntimmer

KURIOSA 40
Konstskåpets
hemligheter

ILLUSTRATION LUNDAÅRD & TRÄNBERG ARKITEKTER/AHREOM OCH PARTNER

Större ytor i Nya Operan

I SLUTET AV NOVEMBER lämnade Statens fastighetsverk ett förslag till stadsbyggnadsnämnden på den nya Operan. Förslaget innebär att byggnadsvolymen och ytorna för Kungliga Operans olika verksamheter ökar samtidigt som arbetsmiljön och tillgängligheten förbättras liksom akustiken, både för publik och utövare på scen. I en tillbyggnad av operabyggnaden mot Kungsträdgården ska sex nya salar för konstnärlig verksamhet inrymmas. Det var 2013 som SFV fick regeringens uppdrag att utreda hur en Ny Opera i Operan kan utformas. Förslaget ska gå ut på samråd för detaljplan efter årsskiftet.

FOTO MARINA VED

GÄDDOR FÅR BB I BOGESUNDSLANDET

VID SÖDERBY träsk i Bogesundslandets naturreservat utanför Vaxholm bygger Statens fastighetsverk ett så kallat gädd-BB. Projektet – som är ett samarbete med Sportfiskarna, Vaxholms stad och länsstyrelsen – görs då det råder brist på våtmarker i den här delen av Östersjön. Många av gäddans naturliga lekplatser har försvunnit. Nu ska SFV skapa en öppen vattenspegel med konstgjorda öar.

FOTO LARS JOHANSSON

NY STRATEGI FÖR VÅRA KULTURMILJÖER

KULTURMILJÖERNA är en gemensam resurs i en hållbar framtid. Det är målbilden i SFV:s nya strategi för kulturmiljöfrågor som man tagit fram på uppdrag av regeringen. I strategirapporten slår SFV bland annat fast vikten av en helhetssyn på kultur- och naturmiljöarbetet samt att fastigheterna ska levandegöras på ett inkluderande sätt.

Läs hela rapporten på sfv.se

FOTO HANS LANDBERG

UPPDUKAT IGEN PÅ LÖVSTABRUK

I DECEMBER serveras julbord igen på Lövstabruk värdshus. Det är entreprenören Tomas Pettersson, med lång erfarenhet av både restaurang- och hotellverksamhet, som ska driva verksamheten under kommande tre år.

– Det blir ett klassiskt värdshus med vita dukar, bordssilver och rätter som folk känner till, säger han.

I avtalet ingår även att driva hotellverksamheten med 20 rum.

– Vi är otroligt glada över avtalet. Det kommer att bli ett lyft för besöksmålet Lövstabruk 2020, säger SFV:s förvaltare Cecilia Wretling.

KULTURVÄRDEN UNDER GRANEN

VAD GER MAN till den som har allt? Årets julklapp 2019 är, enligt HUI Research, mobillådan. Det låter som en bra gåva för alla åldrar. Och om mobilen ligger i lådan, kan du ju samtidigt komplettera med en njutbar bildningsgåva och ge din vän en prenumeration på Kulturvärden. Den går också hem i alla åldrar. Du tecknar den antingen på kulturvarden.prenservice.se eller via vår kundservice på 08-522 183 52.

Toppläge för renovering

DET ÄR INTE varje dag man kan se klättrande besiktningsmän på Riddarholmens nygotiska gjutjärnsspira. Men i mitten av oktober kunde uppmärksamma stockholmare notera att det 90 meter höga tornet genomgick en besiktning. Klättrarnas uppgift var att undersöka spiran och omhänderta och säkra detaljer som kan ha påverkats av korrosion, väder och vind.

Klättringen på tornspiran är inledningen på en större renovering av Riddarholmskyrkans spira och murtorn och om allt går enligt planerna kan renoveringen starta om ett par år. Renoveringen inkluderar förutom den högsta spiran även mindre utsmyckningar, urverk, lister, konsoler, ankarlutar och igensatta fönster.

– Färgen som användes på 1960-talet har börjat flagna och behöver bytas ut eftersom den innehåller ämnen, exempelvis PCB, som numera inte är tillåtna. Avrinningen från tornspiran påverkar dagvattnet, vilket slutligen kan leda till kontaminering av Mälarens vatten, säger Ulrika Nylander, fastighetschef vid Statens fastighetsverk.

MARIA UGGLA

SAGOLIKA

Tynnelso

*Ett renässanspalats i tegel tornar
upp sig på en av Mälarens öar. Sedan
1300-talet har Tynnelsö slott haft en
rad olika funktioner – och många
säregna historier sitter i väggarna.
I dag är det en av Statens fastighets-
verks mer okända objekt.*

TEXT *Anders Bodin* FOTO *Melker Dahlstrand*

På 1500-talet lekte Gustav Vasas barn här på somrarna, här dog också hans hustru Margareta Leijonhufvud. Slottet var sedan i kunglig ägo tills Hedvig Eleonora gav det till den polska grevinnan Anna Woynarevska 1725 som betalning för Karl XII:s skulder. Så småningom ingick det i ett fideikommiss, men skänktes till Vitterhetsakademien 1940.

Fösta våningens försal med blick in i Stora salen. Under de år som slottet stod obevakat hann det klottras en del.

Alla som för första gången ser Tynnelsö slott tycks häpna. Vad är detta? Vad gör ett ensamt rosaputsat höghus på denna lilla mälarö? På håll anar vi inte ens att det är ett slott. Platsen är idag svårtillgänglig, en besökare måste komma med egen båt. Annat var det förr när vattnet och isarna gav de säkraste och snabbaste förbindelserna. På en karta förstår vi det strategiska läget. Nära till Strängnäs, Västerås, Ängsö, Gripsholm och, ja, till Sigtuna, Uppsala och Stockholm.

TYNNELSÖ SLOTT HAR EN 700-ÅRIG historia som biskopshus, kungsgård och fideikommiss. I början av 1300-talet byggde Strängnäs-biskoparna här ett hus

i det nya materialet tegel. Tynnelsös byggnadshistoria är sammanvävd med Strängnäs domkyrkas. Det första huset bestod egentligen bara av en salsbyggnad på en välvd källare och under ett brant tak. Vi ska nog se framför oss stenbyggnaden i ett gytter av timmerhus. Kring år 1400 mer än fördubblas husets storlek med en ny länga, nya valv, trappor och troligen ett torn. Mot slutet av 1400-talet hade Strängnäs en kraftfull och byggintresserad biskop i Kort Rogge, som utöver domkyrkans torn och Roggeborgen också hade stora planer för Tynnelsö. Allt blev nog inte genomfört men idag ser vi rester av hans praktgavlar med de vitputsade blindingarna. Den som är intresserad av medeltidens tegelhantverk kan få sitt lystmäte. 200 års utveckling är här avläsbar: bränningsteknik, tegelformat och fogar. Många medeltida fönsteröppningar är bevarade.

Den siste katolske biskopen i Strängnäs, Mattias Gregersson, var lojal mot kung Kristian. Ansatt av Gustav Vasa förskansade han sig på Tynnelsö. Men efter Gustav Vasas artillerield från landsidan gav han upp. Tynnelsö blev därefter en kungsgård – en i raden av kungens försörjningsgårdar. Gustav Vasa befäste aldrig Tynnelsö, utan den kom att bli ett kungligt sommarnöje. En trygg, säker och behaglig plats där han lät sina barn bo på somrarna. Erik (XIV), Johan (III) och kanske småflickorna Katarina och Cecilia bodde på Tynnelsö under 1540-talets somrar. Gustav Vasa var regelbundet på besök. Hans drottning Margareta var på Tynnelsö när hon dog. Tynnelsö hade ett blomstrande jordbruk med framför allt frukt och bärödling. Tunnavis med torkad frukt skeppades kontinuerligt till hovet i Stockholm.

Det är hertig Karl, den blivande Karl IX, som

omformar Tynnelsö till det renässanspalats vi möter idag. En intensiv byggperiod startade 1581 och pågick i 20 år. Murarna byggdes på, rumshöjden ökades, ett nytt trapphus murades, nya gemak skapades och de höga rektangulära fönstren togs upp. Fönstren var renässansens vanliga med en stående post och två liggande, sedan underindelade av små blyinfattade rutor. Vi vet att den skicklige mästare Hans målade interiörer både här och på Gripsholm. Slottet fick höga skorstenar och rikt dekorerade svängda gavlar. Vad vi bara kan gissa är att slottet då var putsat gråvitt, som andra vasaslott.

1644 DONERADES Tynnelsö med tillhörande ägor till hovfröken Elisabet Karlsdotter. Det kan tyckas som att hovet därmed släppte sitt Tynnelsö men hemliga band fanns: hon var inofficiell dotter till Karl Filip,

Det finns gott om vackra hantverksdetaljer, som denna smidda stubbhake, den tidens dörrgångjärn.

När salarna användes ska vi tänka oss stora gobelänger hänga på alla väggar. Taken var säkert tänkta målade, men blev det aldrig.

Karl IX:s tidigt bortgångne son, Elisabet Karlsdotter var en mycket handlingskraftig kvinna som med sina båda män, arrendatorer och många anställda till sin död drev på många förbättringar av både jordbruk och slott. Frukodlingarna utvidgades och en djurgård med 45 hjortar anlades. Hon beställde kalkstensgolv, nya spisar och högkvalitativa snickeriarbeten. Den stora riddersalen ställdes i ordning. Hon beställde också dekormåleri. Mycket av det vi idag kan beundra, som de fantastiska taken, har vi att tacka Elisabet Karlsdotter för.

Hennes make ärvde slottet, men efter många tvister tog han det drastiska greppet att donera tillbaka Tynnelsö till kungahuset. Kronans utredning visade, inte helt oväntat, att egendomen inte var enskild egendom utan just kronans. Så kom Tynnelsö att säljas 1725 som betalning för ett av Karl XII:s krigslån till den polska grevinnan Anna Woynarowska som sålde vidare till bröderna Hessenstein, Fredrik I:s söner med Hedvig Taube.

Anna Woynarowska var den sista som bodde på slottet. Med henne börjar en hundraårig förfallsperiod. Många dyrbarheter försvinner, spisar monteras ner och slottet står utan underhåll.

1779 KÖPER DEN förste privatpersonen Tynnelsö slott: grosshandlaren Simon Bernhard Hebbe. Han bildar ett fideikommiss och Tynnelsö stannar i släkten i fem led till 1940. Sonen Philip Bernhard reagerar på förfallet och kallar slottet "fult som ett mellanting mellan ruin och stomme till byggnad". Han genomför stora förbättringar under 1820-talet: höjer murarna, bygger om vinden med nya takstolar och ett nytt yttertak av tegel. Han bygger på huset med ett utsiktsrum på taket. Philip Bernhard var också en hängiven målare och troligen är det han som målat de märkliga "avantgardistiska" mönstren i bottenvåningens stora sal. Han bytte också slottets samtliga 1500-talsfönster till de vi ser idag.

Den tredje Hebbe var inte intresserad av slottet men desto mer av odling.

Den nedfallna putsen ger oss en inblick i medeltidens mureriteknik. Det märkliga "avantgardistiska" måleriet som avslutar väggen är nog ett verk av 1820-talets ägare.

Nästan alla öppna spisar i slottet har monterats ned och forslats bort. I stora salen på första våningen står en av de få som finns kvar från 1600-talet.

*Med sitt vackra tak och
det flödande ljuset, som
om eftermiddagen färgar
väggarna rosa, är detta ett
av slottets vackraste rum.*

Det hemligaste rummet ligger mellan andra våningen och vinden. Det hamnade mellan två våningar då slottet höjdes och går endast att nå via en skranglig spång ner från vinden.

Han var en framstående pomolog som korsade och ympade. Inte bara fältet söder om slottet utan en nästan dubbelt så stor areal västerut blev en mönsterträdgård med mängder av bärbuskar och över 900 fruktträd.

Vid Hebbes död övergick fideikommisset till Filip August Boström, senare landshövding i Nyköping. Han var också ointresserad av själva slottet och sålde bland annat tre av de gamla kassettaken till nybyggda patricierhus i Stockholm men även till Gripsholms slott där de inkomponerades. Boström kom dock vid slutet av sitt liv på bättre tankar. Han tog 1903 initiativ till yttre omputsning, invändig restaurering och en omfattande trädplantering. Hans son valde 1940 att donera slottet till Vitterhetsakademien. Egendomen Tynnelsö, med arrendegårdar, skogsskiften och torp, var vid denna tid till areal och taxeringsvärde en av de största jordegendomarna i Södermanland. Men det var bara själva slottet, och ansvaret för dess underhåll, som Boström donerade. Slottets avskurna "försörjningsområde" förblev i privat ägo.

Under en lång period låg Tynnelsö slott för fåfot och det gick att gå fritt på upptäcktsfärd i slottet. Men nu är portarna till det slumrande slottet låsta och under de senaste decennierna har det renoverats i olika omgångar. 1959–1963 genomförde Riksantikvarieämbetet en omfattande fasadrenovering. Det var nu som det medeltida murverket togs fram och synliggjordes.

Bland fynden fann man bland annat ett komplett 1500-talsfönster av ek som ställdes undan för kommande analyser. Under en fortsatt renovering tio år senare lades nya trägolv i många rum. Då lyckades man också genom okunskap bränna upp det gamla fönstret som så omsorgsfullt hade lyfts fram. Under 1970-talet kunde några av de förlorade taken återbördas till slottet.

STATENS FASTIGHETSVERK genomförde sommaren 2019 en omputsning av de skadade partierna. Tyvärr användes på 1960-talet ett hårt cementbruk som snart visade sig skadligt. Nu putsas med rent kalkbruk. Till nästa sommar planeras dränering och en omläggning av yttertaken. För det vet vi: om ett hus är väl dränerat, vattentätt och ständigt passas så kan det stå i många decennier utan uppvärmning. Och fortsätta att vara en förunderligt minnesmärke över 700 år av svensk historia. *

Den bastanta ytterporten av ek är av en vanlig renässansmodell. Den fungerar än idag. Det gör också det gamla kammarlåset.

Från fattig invandrare till myntmästare och borgmästare. Jörgen Kock var en av Malmös förgrundsfigurer under 1500-talet. Som sådan blev han också djupt indragen i de kungliga striderna, med Malmöhus i centrum.

TEXT *Thorsten Sandberg* ILLUSTRATION *Veronica Ballart Lilja*

Anekdoten: Myntmästaren i Malmöhus

I EN DANSK visa från 1538 skildrar författaren kort och kärnfullt den tyske invandraren Jörgen Kocks levnadslopp i sitt nya hemland: "Han kom til Danmark som en fattig mand, men fik her rigdom og ære."

Ett fördelaktigt äktenskap 1510 med änkan efter en borgmästare i Köpenhamn, och en omfattande affärsverksamhet med Malmö som bas, lade grunden för Jörgen Kocks framgångar. När han 1518 utsågs att leda arbetet vid kung Kristian 11:s myntverk i Malmö stod han på en stadig ekonomisk grund.

Danska mynt hade ända sedan mitten av 1400-talet slagits inom området "Møntergaarden", en del av det blivande Malmöhus. När borgens befästningar började utvidgas kring 1520

togs också "Møntergaarden" i anspråk. Av olika skäl flyttade Jörgen Kock några år senare myntverket till sin privata fastighet, som fortfarande finns kvar.

"JØRGEN MØNTER" fanns med Kristian 11:s följe när denne intog Stockholm 1520 och iscensatte blodbadet. Kristian Tyrann – som han fortfarande kallas i Sverige – lade då beslag på en stor mängd silver som Jörgen Kock tog med sig hem till Malmö för att slå mynt av.

En av de adelsmän som blev huvudet kortare på Stortorget i Stockholm de ödesdigra dagarna i november 1520 var Gustav Vasas far. Den blivande svenske kungen och Kristian Tyrann

blev dödsfiender. Men det hindrade inte Gustav Vasa att under ett politiskt möte i Malmö 1524 bosätta sig en hel vecka i Jörgen Kocks ståtliga fastighet. Då satt Kristian dock inte längre på tronen.

Året före hade han avsatts och dragit iväg till Nederländerna i hopp om stöd för en comeback. Men innan Kristian försvann ur landet hade han utnämnt Jörgen Kock till borgmästare i Malmö. Kristian II hade dock inte kastat in handduken. Han hade fortfarande många anhängare i landet, och en mångårig maktkamp bröt ut mellan dessa och den nye kungen Frederik I, Kristians farbror. Malmös borgerskap med Jörgen Kock i spetsen tog ställning för Kristian II. Denne hade också stöd av bönderna, medan adelsmännen och prästerskapet stödde Frederik I.

FÖRGÄVES VÄNTADE borgare och bönder på Kristian II:s återkomst, något han hade lovat med hjälp av en stark nederländsk flotteskader. Av detta blev intet.

När Malmöhus successivt utvidgades innebar det att kungamakten gjorde sig allt mer påmind för borgerskapet. Efter Malmöhus brand 1529 accelererade utbyggnaden av anläggningen. Ett direkt hot mot borgerskapet blev den mur som uppfördes mellan borgen och staden, vilken satte stopp för rörelsefriheten västerut mot Öresund.

När Frederik I dog 1533 började Jörgen Kock spela under

täcket med sin borgmästarkollega i den mäktiga hansestaden Lübeck. Planer smiddes på att förvandla både Malmö och Köpenhamn till fria riksstäder med Lübeck som modell.

VÅREN 1534 BLEV det skarpt läge. Genom en list lyckades man lura kommandanten på Malmöhus att bege sig in till stadens rådhus där han sattes i fängsligt förvar. Stadens invånare började omedelbart riva den förhatliga muren.

Händelserna blev startskottet för ett blodigt inbördeskrig i Danmark. Upproret mot den nya kungen Kristian III, Frederik I:s son, slogs ned 1536. Jörgen Kock avsattes som borgmästare i Malmö

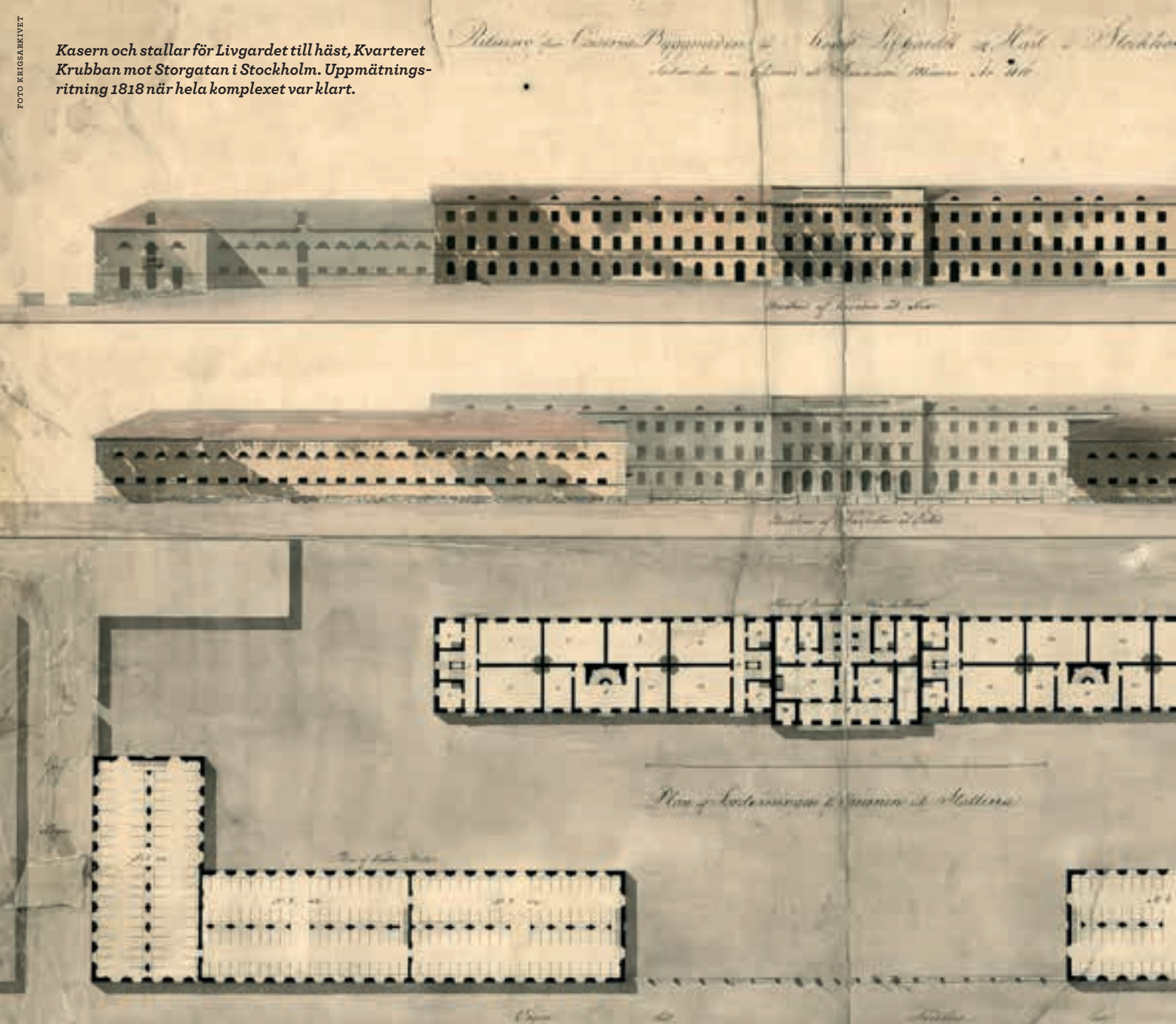
och hans förmögenhet konfiskerades. Men "med sin vidunderliga smidighet och anpassningsförmåga" blev han tagen till nåder.

Året efter skänkte han en större summa pengar till kungen för att finansiera befästandet av Malmöhus. Balans i relationen rådde nu mellan kung och Kock, och 1540 återfick han så den viktiga posten som borgmästare i Malmö. *

»När Frederik I dog 1533 började Jörgen Kock spela under täcket med sin borgmästarkollega i Lübeck.«

KÄLLOR: Eva Björklund, "Malmöhus: en vandring genom slottet och dess historia" (1998); Astrid Friis, "Jörgen Kock" (Dansk Biografisk Leksikon, 1981); "Malmöprofiler. Jörgen Kock" (www.malmo.com); Bengt G Söderberg, "Malmöhus" (Slott och herresäten i Sverige, riksfästen och residens, 1971).

Kasern och stallar för Livgardet till häst, Kvarteret Krubban mot Storgatan i Stockholm. Uppmåtningsritning 1818 när hela komplexet var klart.

BLOMS STILRENA ARKITEKTUR

Kaserner, kyrkor och slott. Fredrik Blom var en av de mest produktiva och inflytelserika arkitekterna under 1800-talet och Karl XIV Johans regentskap. Bloms enkla och stilrena byggnader präglades även av teknisk finesse på hög nivå.

TEXT Anders Bodin

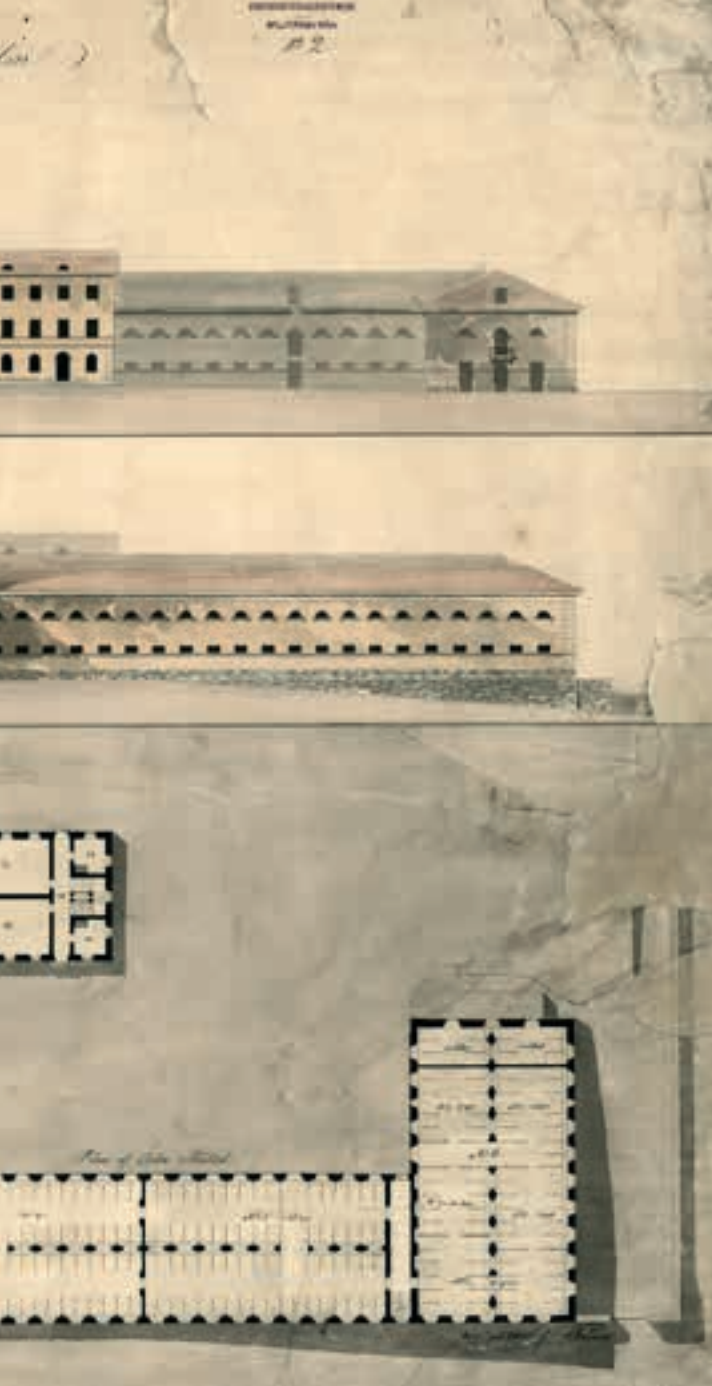

FOTO ANDERS FREDRIKSEN

Huvudbyggnaden idag rymmer bland annat delar av Riksantikvarieämbetet.

FOTO STOCKHOLMS STADSKUREDX

Östra stallet i början av 1900-talet. Stallar på bottenvåningen och höskulle på vinden.

Fredrik Blom hade just avslutat sin arkitektutbildning när han, 24 år gammal, 1805 fick i uppdrag att rita det som skulle bli det näst största hus som någonsin byggts i Stockholm. Bara slottet var större. Det byggdes för Livgardet till häst. Kasernen och stallarna skulle rymma 600 man och deras 600 hästar. Uppgiften var ny för Stockholm för dittills hade soldater varit inackorderade lite här och var i staden, men nu skulle de centraliseras och manifesteras efter franskt mönster.

Fredrik Blom 1781–1853.

BLOMS FÖRSLAG HADE enkla vilande volymer, välavvägda proportioner och sparsam dekor. Den stora kasernen består egentligen av fem hus med var sitt trapphus utan förbindelse med varandra. Korridoren kom in sent i vår arkitektur. Fredrik Blom slår redan nu fast sitt arkitekturprogram. Och inte bara

sitt eget utan det som skulle bli den svenska empiren, Karl Johansstilen. Fast Karl Johan var ännu inte ens påtänkt som svensk kung.

HUR KUNDE DÅ en 24-åring få ett sådant jätteuppdrag? Den här typen av grandiosa projekt hade visserligen drillats i arkitektutbildningen, men mer förvånande är att han också utsågs till byggets arbetschef. Han kom att leda projektet tills det var helt klart 1818. Ytterligare en förklaring var att Blom året innan hade ritat och uppfört en stor nybyggnad på Riddarholmen, det Kruusiska huset. Statsmakterna konstaterade nog

med glädje att Blom där avstått från dyr utsmyckning och ändå lyckats få en värdig byggnad.

Fredrik Bloms handfasta militära bakgrund spelade säkert också in. Han var uppvuxen i flottstaden Karlskrona, då rikets tredje största stad med stundtals febril verksamhet. Det var inte bara örlogsskepp som byggdes, utan även

*Stora slupskjulet på Skeppsholmen.
Fredrik Bloms konstruktionsritning 1838.
Byggnaden stod nära kajkanten till höger
med plats för 48 slupar på rad.*

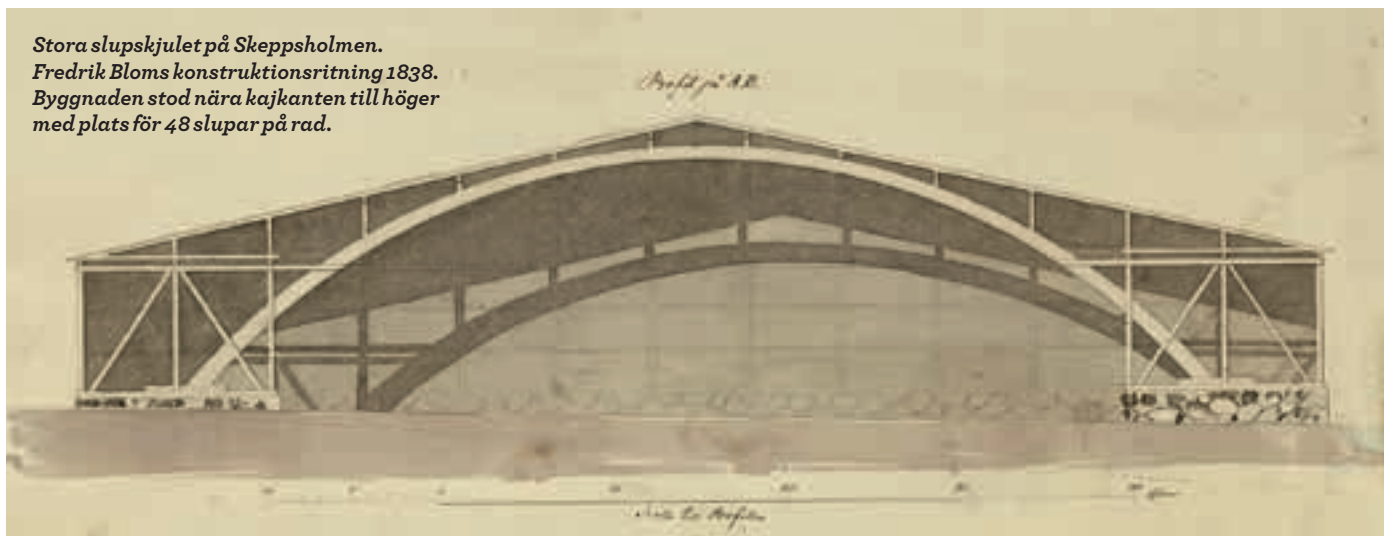

FOTO KRIGSARKIVET

*Stora slupskjulet, fotograferat
inför rivningen. Vi ser en av de
16 stora lamellträbågarna.*

FOTO LENNART AF PETERSENS/STOCKHOLMS STADSUSENUM

*Skeppsholmskyrkan,
eller Karl Johans kyrka,
1834. Ursprunglig med
en öppning i tak – precis
som Pantheon i Rom,
men för vårt klimat
med ett glasfönster.*

FOTO KRIGSARKIVET

kajer, dockor och kaserner. Som son till varvets kompassmakare föddes Fredrik Blom in i denna miljö med sin blandning av teknik, byggnade, konsthantverk och resultatnriktad disciplin.

Fredrik Blom gjorde kometkarriär: chef för flottans byggen- skap i Stockholm, professor i byggnadskonst och senare chef för hela Sveriges offentliga byggen- skap. Hela livet var han flitigt verksam som ritande och byggnade arkitekt.

Hans karriär fick ytterligare skjuts när han 1809 blev kallad som adjutant åt den svenska chefsförhandlaren von Stedingk vid de sorgliga freds- förhandlingarna i Fredrikshamn, där Sverige avträdde en tredjedel av sin yta och en fjärdedel av sin befolkning till Ryssland. I de efterföljande "fest- ligheterna" i S:t Petersburg fick Blom se de nyuppförda palatsen och träffa den tongivande arkitekten Quarenghi som åt von Stedingk ritat sitt slott Elghammar i Södermanland. Ett projekt som Blom fick slutföra.

Men trots intrycken av den överdådiga ryska empiren blev Blom sin enkla och ekonomiska arkitektur trogen. Vi möter den som mest tydlig på Skeppsholmen som efter förlusten av östra rikshalvan nu rustades upp som marinbas.

BÅTSMANSKASERNEN VAR DEN första att byggas 1817. En kasern för 240 sjömän, ursprungligen förlagda i hängkojer som på en båt. I flera omgångar har fasaderna ändrats, vilket gör det svårt att avläsa Bloms insatser något som dock är enkelt i Hantverkarskasernen, nu vandrarhem.

Bloms mest påkostade byggnad på holmen är Skeppsholms- kyrkan. Kyrkorummet har samma grundidé som Pantheon i Rom. Kupolrummet är en halv sfär och skulle, om vi tänker oss den utskrivna som en full sfär, precis snudda golvet. Enklare geometri kan man knappt tänka sig. Måtten är i alla riktningar precis hälften av de i Rom. En stor skillnad jämfört med Pantheon är förstas att allt över halva höjden är av trä. En sinnrik konstruktion med två skal som stadgar varandra.

Som uppvuxen på ett skeppsvarv var avancerade timmerarbeten vardag för Fredrik Blom. Krökta och

»Bloms mest påkostade byggnad på holmen är Skeppsholmskyrkan. Kyrkorummet har samma grundidé som Pantheon i Rom.«

Skeppsholmskyrkan på Skeppsholmens högsta punkt. Efter att amiralitetsförsamlingen upphört är kyrkan nu en konsertlokal.

Kastellet på Kastellholmen vaktar Stockholms inlopp sedan 1848.

dubbelkrökta virken fanns i de enklaste båtar. Blom experimenterade i varje projekt med träkonstruktioner. Han utvecklade ett system för monteringsfärdiga trähus. Hus som kunde tillverkas i verkstad för att sen fort byggas upp, monteras ner och byggas upp igen. Kanske en del av de militära kraven på lättrorlighet.

Hans mästerverk i träkonstruktion och monteringsystem

var Stora slupskjulet uppfört på Skeppsholmens norra kaj 1831. Byggnaden hade ett 110 gånger 45 meter stort rum utan pelare som möjliggjordes av 16 stora bågar i en lamellträkonstruktion. Det var timmerstockar som dragits samman med kraftiga bultar till att samverka. Byggnaden var gjord för att kunna skruvas ner och flyttas. Stora slupskjulet revs 1970 – med kula. Tomten är ännu obebyggd.

Men även om Blom var saklighetens praktiska arkitekt så kunde han mycket mer om han fick sådana uppdrag. Karl Johan hade ett gott öga till Blom – hans goda franska var förstås en ingång. Blom fick rita kungens privata lilla sommarpalats Rosendals slott på Djurgården, med en serie genomarbetade interiörer. Bloms mest storstilade interiör finner vi i Rosersbergs slott: Karl Johans nyinredda sovrum med väggbeklädnader av grönt siden och två kakelugnar för den frusne monarken.

Blom var också öppen för nya strömningar. När hovet utvecklade en gotikvurm ritade han en fantasiskrud till Amiralitetshuset på Skeppsholmen. Med sitt sista hus, Kastellet på Kastellholmen, ser vi ett stycke berättande arkitektur. Det är inte bara till sin funktion en befästning, det är också en bild av en fästning. *

Karl XIV Johan var ofta på Rosersbergs slott. Fredrik Blom fick inreda kungens privata sängkammare 1823 i rikaste empir.

RUMMET: GUSTAVIANUM

Skattkammare i förändring

ME SITT FÖRNÄMLIGA läge och sin säregna kupol är Gustavianum en av Uppsalas mest omtyckta byggnader. Samtidigt är det också ett av Sveriges mest betydelsefulla universitetsmuseer med många unika föremål, allt från egyptiska mumier till vikingafynd. Därtill har själva byggnaden från 1622 ett högt kulturvärde, inte minst den anatomiska teatern på bilden.

Nu har SFV startat en efterlängtd renovering av museet som beräknas bli klar 2023. Syftet är att skapa mer utställningsyta samtidigt som

museiklimatet och tillgängligheten förbättras. Viktiga frågor är till exempel hur man ska skapa ett bra flöde för besökarna på entrévåningen och hur klimatet ska styras i utställningssalarna utan att det blir för stora ingrepp.

Det nya museet ska erbjuda 1 400 kvadratmeter. Det innebär att föremål kommer att visas på platser som tidigare fungerat som kontor men också en större flexibilitet på befintliga ytor.

– Eftersom vi har det hus i den storlek vi har, handlar det mycket om vår fantasi – hur vi visar våra utställningsföremål och

hur vi varierar det vi ställer ut. Mitt mål är att våra framtida besökare ska mötas av en skattkammarkänsla, säger Mikael Ahlund, museichef för Gustavianum.

I samband med renoveringen kommer alla beståndsdelar i utställningarna att göras om: urvalet av föremål, montrar, scenografi och texter. Ett objekt som kommer att få en central plats även i framtiden är dock det unika konstskåpet, som kan sägas rymma 1600-talets världsbild i koncentrerad form – läs mer på sid. 40.

ÅSA CARLBERG

TJÄRLEK FÖR SPÅNTAK

Innan skiffer, tegel och plåt introducerades var det spåntak som lades på kyrkor och finare byggnader. Vackra tak med dekorativa mönster, men också känsliga för väder och vind. Kulturvärden åkte till Arnö kyrka norr om Strängnäs för att följa arbetet med omläggningen av spåntaket.

TEXT David Grossman FOTO Melker Dahlstrand

*Magnus Hedegård.
ägare av bolaget
Kyrktak, har arbetat
med spåntak sedan
han var 19 år gammal.*

Det är en kall och klar morgon i början av november. Nattfrost ligger kvar på Arnö kyrkas tak och de vita fälten lyser klart mot de svarta takspånen indränkta i tjära. Det syns tydligt vilka delar som Magnus Hedegård och hans kollegor från företaget Kyrktak lagt och vad som är kvar att åtgärda. De gamla spånen som lagts dit någon gång på 60-talet är gråa med inslag av mossa och vid en närmare titt är många av brädorna mer eller mindre ruttna, särskilt längs med takfoten där vatten och fukt samlas.

– Det är tyvärr en vanlig syn på såväl gamla kyrkor som andra byggnader med spåntak. Trä är ett fantastiskt material som kan stå emot fukt under lång tid, men om spånen är av sämre kvalitet, har lagts på fel sätt och om underhållet dessutom är bristfälligt så går nerbrytningen snabbt, säger Magnus Hedegård och visar några av de äldre brädorna som plockats ner. Träet är mjukt och svampigt. När han kör in kniven ser det ut som att karva i en ost.

ÄVEN FÖR EN LEKMAN är det tydligt att de gamla takspånen inte är av samma kvalitet som de nya man lägger. Spånen från 60-talet har inte så tät årsringar, vilket är ett tecken på att furan var tämligen ung när den sågades ner – i dessa sammanhang ska det tilläggas att ung ålder är mellan 60 och 80 år.

– Bra spån tar man från rakkvuxen tall som fått stå i åtminstone 125 år, säger Magnus Hedegård. Då är tätheten i rotstocken minst 14 årsringar per tum.

Problemet är att även om 70 procent av Sveriges landareal täcks av skog, främst tall och gran, så är det rätt få träd som får stå kvar längre än 80 till 100 år. Skogsägarna anser inte att det är lönsamt att vänta med avverkning när trädens tillväxttakt har minskat.

Bra tät virke är alltså grunden, sedan ska träet torka i ett år innan det är dags för klyvningen, som är ett hantverk i sig. Här handlar det om att ta ut så kallade spånämnen ur stocken som sedan spjälkas diagonalt till två träspån.

UPPE PÅ TAKET är det den spjälkade ytan av spånnet som läggs uppåt – ett spjälkat trä skyddar bättre mot vatten än sågade ytor. Skrovligheten gör även att luft kan passera mellan brädorna där de ligger mot varandra. Ventilation är a och o för att ett spåntak ska motstå rötangrepp, och Magnus Hedegård är noga med att hans yngre kollegor inte lägger brädorna för tätt: mellanrummen ska vara fyra till sex millimeter.

Erik Lönn är en av läggarna som arbetat med Magnus i över tio år. Han och kollegan Gustaf Hedegård, son till Magnus, har påbörjat en ny rad på den östra delen av kyrkan. Första brädan mot takfoten är en spetsbräda, de övriga upp tillnocken har rak ände. ↪

*Bra spån
får man från
rakkvuxen tall
som fått stå i
åtminstone 125 år.*

Det gamla taket som lades på 60-talet är i dåligt skick.

Christoffer Svensson använder spikpistol när han fäster takspånen.

A close-up photograph of several horizontal wooden planks. The wood is dark, almost black, and appears wet, with numerous small, glistening water droplets scattered across its surface. The lighting is dramatic, highlighting the texture of the wood and the individual droplets. The planks are stacked, creating a sense of depth and repetition.

*Bäst resultat blir det om man kan tjära
ett nytt tak tre gånger de första fem åren.*

– Det här är det knepigaste momentet. Får du inte första raden rak så kommer det inte att se bra ut längre upp. Men å andra sidan är det inget som är rakt i dessa gamla byggnader så det gör inget om taket böljar lite. Vi kallar det för ”kultursnett”, säger Erik Lönn med ett litet leende.

Att lägga takspån är ett tidsödande arbete som inte går att jämföra med läggning av tegel eller betongplattor. Spånen har olika bredd och det är en utmaning för läggarna när de ska få brädorna att ligga omlott och täcka skarven på lagret under. Det gäller att välja rätt spån i buntarna för att få ekvationen att gå ihop.

– Det är lite som att lägga pussel, man kollar runt bland spånen och så plötsligt ser jag rätt bit som kommer att passa, säger Erik.

Spånen har en grundbehandling av tjära när de kommer från fabrik – en lite väl kladdig sändning denna gång tycker läggarna. Fast det påverkar inte resultatet, tjäran kommer att krypa ner i träet och bilda den impregnering som ska hålla vattnet borta – en teknik som redan vikingarna använde sig av för tak och båtar.

– I sommar kommer vi tillbaka och gör en strykning till. Bäst resultat blir det om man kan tjära ett nytt tak tre gånger de första fem åren. Då mättas träet ordentligt och står sig bra lång tid framåt. Men det är förstås en kostnad och många slarvar på den punkten, säger Magnus Hedegård.

Det drar kalla vindar på norrsidan där taket läggs och det är dags för kaffe och lite värme i byggboden. Magnus Hedegård som äger företaget berättar att hans far, som är byggnadsingenjör, i mitten av 80-talet blev uppsagd från ett byggbolag och att han då bestämde sig för att satsa på spåntak. Magnus, då 19 år, fick hoppa in i firman och hans första uppdrag var att tjära ett tak på en kyrka i Norrköping.

– Då upptäckte jag till min fasa att jag var höjdrädd. Men jag fick bita ihop och jobba vidare. Gudskelov gick det

över så småningom, annars hade min karriär som takläggare blivit rätt kort.

Någon brist på uppdrag är det inte. Det finns gott om kyrkor, slott och herrgårdar där spåntak fortfarande är kvar som takbeklädnad, även om del har ersatts av tegel eller plåt med åren. Under de senaste åren, berättar Magnus Hedegård, har en liten skara arkitekter återupptäckt spånet som material till såväl tak som fasad. Några veckor tidigare var han i Kiruna, där det nya kulturhuset täcks med fasadspån som ska bestrykas med svart slammfärg.

LÄCKÖ SLOTT UTANFÖR Lidköping är en av platserna som Kyrktaks team ofta har uppdrag till. Slottet har många spåntak som hela tiden måste ses över och det är samstämmigt killarnas favoritarbetsplats.

– Det är så vacker utsikt från taken. Det är liv och rörelse och det händer alltid kul grejer på sommaren när vi är där och stryker tjära, säger Erik Lönn.

Men den kalla delen av året är det bara omläggningar som görs och i december ska omläggningen av Arnö kyrka vara klar. Nu är det bara den norra sidan av sadeltaket som läggs om, sydsidan får vänta trots att skicket på det taket inte är bättre.

– Vi har begränsade resurser och det är många av våra bidragsfastigheter som behöver åtgärdas. Då måste vi prioritera andra fastigheter som också har stora kulturvärden och med många besökare. Kyrkan på Arnö hamnar längre ner eftersom den inte används särskilt ofta, säger Cecilia Wretling, förvaltare vid Statens fastighetsverk.

Att det ändå blev ett halvt tak denna gång är tack vare Gunvor Erikssons fond, som Cecilia fick tips om vid budgetarbetet inför 2019. Riksantikvarieämbetet mottog 2012 ett arv från Gunvor Eriksson med villkor att pengarna skulle användas till restaurering och underhåll av svenska medeltida kyrkor.

– Förhoppningsvis kan vi i framtida budgetar få loss medel så att sydsidan blir åtgärdad, jag inser att behovet finns. Risken är annars att vatten tränger ner i undertak och takstolar och då blir renoveringen avsevärt mycket dyrare, säger Cecilia Wretling. *

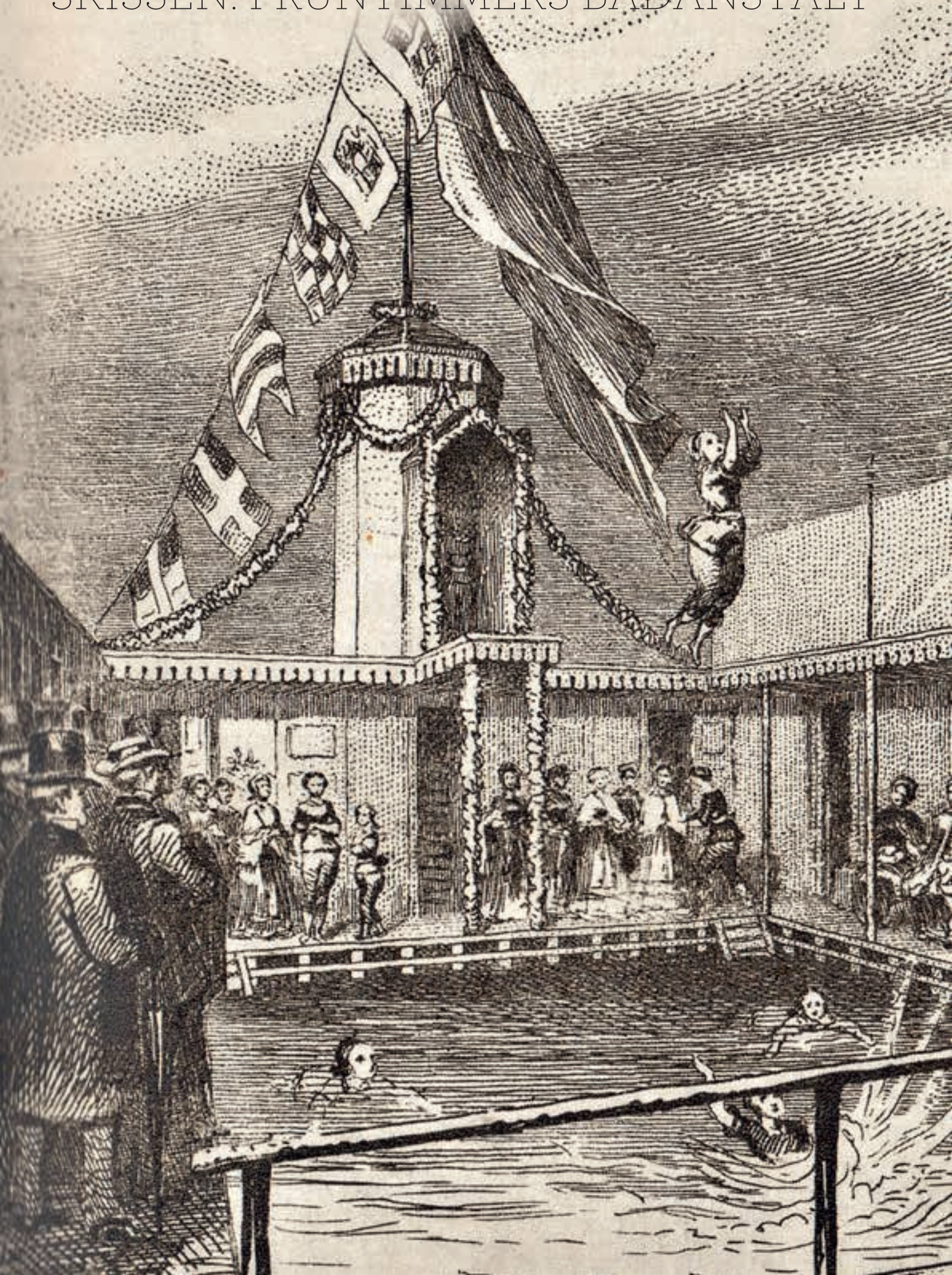

KYRKA MED ANOR FRÅN 1200-TALET

ARNÖ KYRKA, mellan Enköping och Strängnäs, är en medeltida gårdskyrka som Statens fastighetsverk förvaltar sedan 2015. Kyrkan är troligen uppförd någon gång under 1200-talet som en gårdskyrka till Arnöberg, som är öns huvudgård. Det var då en romansk kyrka med små rundbågiga fönster som släppte in lite ljus. Det var godsägarna på Arnö och Utö som bekostade tillbyggnader och renoveringar mot att de själva fick förnäma gravplatser i kyrkan och på kyrkogården utanför.

1574 brandskades Arnö kyrka vid ett blixtnedslag och vid återuppbyggnaden byggdes högvälvda kor med strävpelare. Under senare delen av 1700-talet förlängdes kyrkan och under 1800- och 1900-talet genomfördes successiva förändringar och renoveringar. 1943 upphörde Arnö kyrka som församlingskyrka och därefter kom den i statlig ägo. Idag används Arnö kyrka mest under sommarhalvåret till bröllop och andra kyrkliga förrättningar.

SKISSEN: FRUNTTIMMERS BADANSTALT

Hälsosamma nöjen

ÅRET ÄR 1859. Det är simuppvisning i den så kallade sim- och badanstalten för kvinnor vid Kastellholmen i centrala Stockholm. En av flickorna hoppar. Badanstalten hade byggts drygt tio år tidigare och den drivande personen hette Nancy Edberg, Sveriges kanske första kvinnliga simmare och simlärare. Modet för bad som en social aktivitet kom under 1800-talet och spred sig snabbt i borgerliga och kungliga kretsar. Simning ansågs mycket hälsosamt för unga kvinnor.

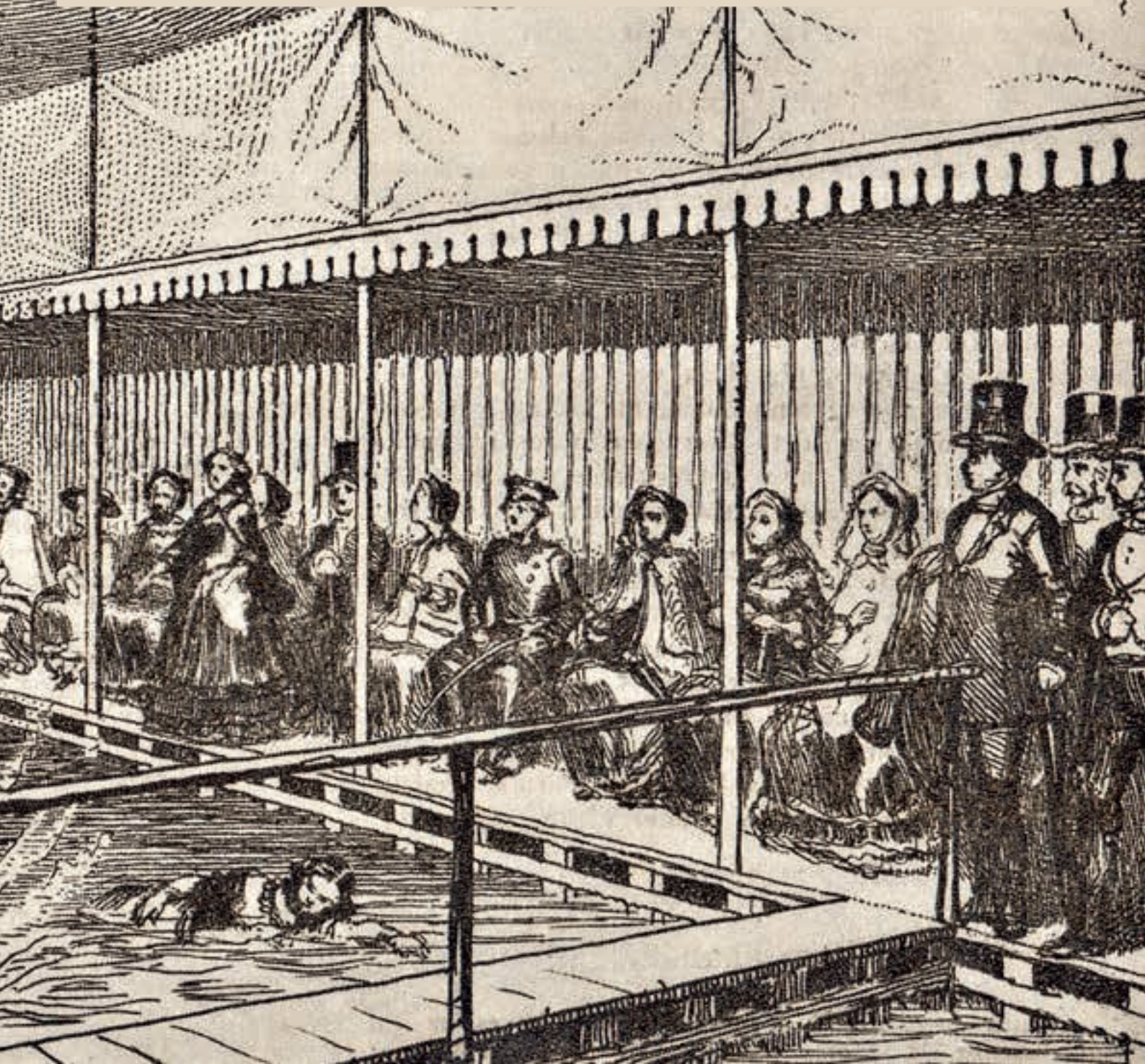
1870 flyttades badet till Skeppsholmen, mitt emot Nationalmuseum. Det blev en större anläggning som skilde sig från övriga militära aktiviteter på holmen. Ovanför porten stod att läsa: Fruntimmers Badanstalt. Ett 40-tal omklädningshytter omslöt två större och tio mindre bassänger. På land fanns ett litet badkafé där kvinnorna kunde förfriska sig. Badanstalten stängde 1911, men kaféet var kvar in på 1930-talet.

LENA OLOFSSON

FOTO GUNNAR UNGER, SKEPPSHOLMSBILDER

*Fruntimmersbadet vid Skeppsholmen i vinterskrud.
Här låg badet mellan 1870 och 1911.*

*Från entrén öppnar sig ett
fyra våningar högt rum, klätt
i tonad björk. Konferensrum,
pausbalkong och arkiv skjuter in
i centralrummet och gör att dess
form varterar i de olika planen.*

DJÄRV JUBILAR

Det har gått 20 år sedan Sveriges ambassad i Berlin invigdes. Idag är fastigheten en modellambassad för nordisk samverkan liksom för funktionell arkitektur. Arkitekten Gert Wingårdh är fortfarande stolt över sin skapelse.

TEXT Maria Ugglå FOTO Åke E:son Lindman

I drygt 30 år låg den svenska legationen i Berlin vid Tiergarten innan den totalförstördes i ett våldsamt bombanfall 1943. Sverige behöll dock tomten i väntan på en återförening mellan de båda tyska staterna. Men det blev inget ambassadbygge och 1972 såldes tomten till staden Berlin.

När muren hade fallit 1989 och Berlin åter var huvudstad blev tanken på en gemensam ambassadanläggning aktuell igen. Efter långvariga förhandlingar kunde Sverige och även Finland, som tidigare hade tomten intill den svenska, köpa tillbaka sina ursprungliga tomter vid det så kallade Klingelhöfer Dreieck i Tiergarten nära Berlins centrum.

Idag ligger den svenska ambassaden sida vid sida med övriga nordiska ambassader: Norge, Danmark, Finland och Island. Det gemensamma huset och tomten ägs av de nordiska länderna tillsammans medan ambassadbyggnaderna ägs av respektive land.

FOTO UTRIKESDEPARTEMENTET

Den svenska legationens fastighet efter bombanfallet 1943.

De österrikiska arkitekterna Alfred Berger och Tiina Parkkinen vann en internationell arkitekttävling om hur den förvärvade tomten skulle disponeras med förslaget att låta ambassadkomplexen hållas samman av ett kopparband som omsluter två sidor av det triangulära kvarteret. Gemensamma nämnare var också att alla hus skulle ha fyra våningars takhöjd, platta tak och fasadriktningar som fortsätter in i grannbyggnaden.

»Projektet i Berlin var en unik satsning.«

NÄR DE NORDISKA ambassaderna togs i bruk i september 1999 var det inget vanligt byggprojekt som avslutades. Fem byggherrar, sju arkitektkontor och trettiofem entreprenörer hade varit verksamma på samma tomt i ett sammanhållet projekt – ett konkret

exempel på nordiskt samarbete.

Förutom projektledning då Sveriges ambassad byggdes hade Statens fastighetsverk även de fem ländernas uppdrag att genomföra det gemensamma projektet som helhet.

– Projektet i Berlin var en unik satsning och står idag modell för hur flera svenska ambassader runt om i världen kan effektivisera och samordna sina verksamheter med andra nordiska länder, säger Michael Blomqvist, fastighetschef utrikes på Statens fastighetsverk.

EFTER EN ARKITEKTTÄVLING blev det Gert Wingårdh och Wingårdh arkitektkontor som fick förtroendet att rita den svenska ambassaden. Juryn förklarade varför:

– Bland många intressanta lösningar har vi valt den djärvaste och mest krävande. Byggnadskroppen böljar i en mjuk naturlig vågrörelse.

Gert Wingårdh ville skapa en väl fungerande arbetsplats och uppfylla behovet av funktionell yta med fokus på jobbet. Lika viktigt var att skapa en social yta där folk kunde umgås och fika.

Den platsgjutna spiraltrappan leder upp till fjärde våningen med ambassadörens glasade hörnrum och är ett naturligt blickfång med sina rundade former i björk, inspirerade av barockmästaren Borromini.

Många uppfattar ambassader som stängda, men den svenska ambassaden i Berlin är den enda nordiska ambassad där förbipasserande kan se rakt in i konferensrummet.

WINGÅRDHS UPPDRAG FÖR SFV

Gert Wingårdh har haft en rad uppdrag för Statens fastighetsverk. Utöver ambassaden i Berlin vann hans byrå också uppdraget att rita ambassaden i Washington, **House of Sweden**, som invigdes 2006.

Tillsammans med Wikerståls arkitektkontor renoverade och skapade Wingårdhs ett modernt, ljus **Nationalmuseum** som nyöppnade i oktober 2018.

Wingårdhs arkitektkontor har även varit delaktig i de omfattande renoveringarna av regeringskansliets lokaler i centrala Stockholm under 2000-talet: **kvarteren Tigern, Loen samt Björnen**.

FOTO PETER BERG

Mot denna naturlighet kontrasterar det inre som är artificiellt, teatraliskt och sofistikerat.

Gert Wingårdhs egen analys av varför just Wingårdhs fick det prestigefyllda uppdraget är framför allt lösningen på hur huset skulle kunna få större yta genom att växa mot yttergården utan att kostnaden skulle bli för hög.

– Vi glasade in restytan mot gården för att få ett stort representativt rum, säger han. Det gör att allt som händer blir väldigt synligt från Klingerhofstrasse och Tiergarten.

DEN SVENSKA AMBASSADEN ligger längst bort i det triangulära kvarteret och vänder sin 45-gradiga hörnspets mot entrétorget. Ambassadens tre fasadsidor består av olika material. Den ena sidan, som vetter ut mot Tiergarten i öst, utgörs av en glasfasad med det gröna bandet av kopparlameller framför, den södra fasaden mot Finlands ambassad består av vit grovslipad gotlandskalksten och

AMBASSADÖRENS CHEFSBOSTAD I BERLIN

SWIMMINGPOOL, fontän och en drygt 3 500 kvadratmeter stor kulturminnes-skyddad trädgård. Den svenska ambassa-dörens chefsbostad i den attraktiva stadsdelen Dalhem har mycket att erbjuda.

Huset byggdes 1940 och köptes av svenska staten 1964. Chefsbostaden ligger på historisk mark. Här fördes hem-liga öst-västsamtal i trädgården 1966 mellan Berlins borgmästare Willy Brandt och Sovjetunionens ambassadör Peter Abrassimov. Samtalen förmedlades av dåvarande ambassadören Sven Backlund och blev de första stegen på vägen mot Brandts berömda "Ostpolitik".

Beslutet att bygga om och renovera huset så att det bättre passade en utökad svensk representation aktualiserades när den svenska ambassaden flyttade från Bonn till Berlin. Valet föll på att göra en genomgripande om- och tillbyggnad, vilket också gav Statens fastighetsverk möjlighet att, i samarbete med UD, visa upp modern svensk arkitektur och design.

1993 fick arkitekt Lasse Vretblad från Arkitektmagasinet uppdraget att presentera en lösning där övervåningen var ny och huvudsakligen privatvåning, medan undervåningen framför allt anpassades för representation och byggdes ut

med ett fullt utrustat restaurangkök och en ny matsal. En av salongerna på neder-våningen byggdes ut mot terrassen och fick en liten vinterträdgård i anslutning. Också trädgårdens förbindelse med huset förstärktes med nypptagna franska fönster.

Chefsbostaden, idag i funkisstil, var inflyttningsklart 1999 samtidigt som den svenska ambassaden invigdes. Men medan ambassaden är ett kontor och en offentlig byggnad är chefsbostaden fram-för allt ambassadörens bostad.

Läs mer om ambassaden och chefs-bostaden i Kulturvärden 4/1999 sfv.se

den västra fasaden mot Norges ambassad är klädd med blankpolerad svart diabas från Emmaboda. Varje sten är omlottlagd som skiffer. Gert Wingårdh beskriver västfasaden som ett yang till sydfasadens yin.

Pelarna som bär byggnadens utskjutande entréparti skiner i rostfritt stål. Inne öppnar sig ett fyra våningars hisnande högt rum, klätt i tonad björk. Konferensrum, pausbalkong och arkiv skjuter in i centralrummet och gör att dess form varierar i de olika planen. Genom en stor öppning i kopparväggen öppnar sig byggnaden mot Tiergarten och den livligt trafikerade Klingelhöferstrasse. De förbipasserande ser in i det höga ljusa rummet med väggar och tak i björk och golv av svensk kalksten.

Det juryn också gillade var interiören och den inre dispositionen och ansåg att Gert Wingårdhs förslag bäst

tillgodosåg kraven på flexibilitet och anpassbarhet till framtida förändringar i arbetssätt. Många arbetsrum är dagsljusbelysta, rummen är klimatiserade och har öppningsbara fönster. Korridorsidan är spektakulär, ett stort öppet rum klätt i björk och varierat med raka, sneda och krökta former.

– Vi ville skapa en väl fungerande arbetsplats och uppfylla behovet av funktionell yta med fokus på jobbet. Lika viktigt var att skapa en social yta där folk kunde umgås och fika. Att fika tillsammans är en grundmurad tradition som håller ihop det svenska samhället, säger Gert Wingårdh.

DET MÄRKS ATT Gert Wingårdh fortfarande är stolt över sin skapelse och tycker att byggnaden väl passar in i den helhet som de fem olika ambassaderna utgör.

– Så här 20 år efteråt tycker jag att Sveriges ambassad har åldrats väldigt vackert och med värdighet. Ett resultat direkt kopplat till dess högkvalitativa material. Det är alltid lika roligt att komma tillbaka. Jag känner mig som en gammal släkting när jag kommer på besök, avslutar Gert Wingårdh. *

FOTO HANS ALM

DEN NYA LEDNINGEN BESTÅR AV FRÅN VÄNSTER

Åsa Welander,
fastighetsdirektör
för Regeringsbygg-
nader, Utrikes,
Stockholms slott och
förvaltningsstaben

Dan Svanell,
kommunikations-
direktör
Mats Wiberg,
rättschef och chef
för Ledningsstöd

**Anna Karin
Wiberg,**
direktör och
chef för Projekt-
och specialist-
avdelningen

Jan Olov Westerberg,
fastighetsdirektör för
Jord och Skog samt
områdena Uppsala,
Karlsborg, Göteborg
och Syd.

**Ingrid Eiken
Holmgren,**
generaldirektör
Mats Wikström,
finansdirektör

Andreas Lidfeldt,
direktör för IT och
digital utveckling
Ulrika Grönquist,
samordningschef

Katarina Bernhardsson,
HR-direktör
Peter Wallin, fastighets-
direktör för Centrala
Stockholm, Teatrarna,
Djurgården och Ulriksdal.

Statens fastighetsverk stärker ledningen

INOM STATENS fastighetsverk (SFV) pågår ett förändringsarbete som bland annat tydliggör organisationen, stärker ledarskapet och utvecklar verksamheten samt förvaltningskulturen i myndigheten. Ett led i detta är

rekryteringen av de nio direktörer som nu ingår i ledningsgruppen.

– Jag välkomnar våra nya direktörer och är väldigt glad över all erfarenhet som knyts till myndigheten. De passar väl in i SFV:s nya organisation som

tydligare ska spegla hela vår verksamhet och samtidigt ge förutsättningar för en väl fungerande styrning och intern kontroll, säger Ingrid Eiken Holmgren, generaldirektör för Statens fastighetsverk.

FOTO MARCUS CARLSSON

RUSNING TILL EKETORPS BORG

EKETORPS BORG på Ölands stora alvar är en försvarsanläggning som härstammar från 300-talet men som rekonstruerats i modern tid. Sedan i våras är det Mörbylånga kommun som driver verksamheten på borgen och då de nu summerar sin första säsong är det ett positivt resultat. Antalet besökare 2019 var 38 895 personer, vilket är den högsta noteringen på tio år.

Nu är borgen, som förvaltas av SFV, stängd för säsongen, men påsken 2020 öppnar den igen.

FOTO JOSEFINE STRAND

NATIONELL STRATEGI FÖR VÄRLDSARVEN

SVERIGE HAR för första gången en strategi för sitt världsarvsarbete. Den har tagits fram av Riksantikvarieämbetet i samarbete med övriga ansvariga aktörer, däribland SFV. Strategin ska lyfta statusen för de 15 världsarven i Sverige genom ökad information, utökad samverkan och en tydligare organisation. SFV förvaltar fastigheter på åtta av de svenska världsarven. Ett världsarv är en miljö eller ett objekt vars unika värden gjort att de blivit upptagna på Unescos världsarvslista.

FOTO SFV

PLÅTEN PÅ PLATS PÅ KASERN II

ÅTERSTÄLLANDET av Båtsmanskasernen, Kasern II, på Skeppsholmen i Stockholm efter den stora branden i september 2016 fortsätter. Under hösten har plåttaket färdigställts med samma typ av verktyg och metoder som när huset byggdes på 1800-talet. Plåten har klippts, bockats, falsats och lagts på plats. Nästa vår ska taket målas svart. Under tiden putsas fasaden, och inomhus pågår fönstermålning och övrig återuppbyggnad av de skadade delarna.

Nya utmaningar för vårt byggda kulturarv

They [historic buildings] are not ours. They belong partly to those who built them and partly to all the generations of mankind who are to follow us.

Så beskrev den engelske byggnadsvårdsikonen John Ruskin på 1800-talet ett förhållningssätt till förvaltning av det byggda kulturarvet som ger en föräning av nutidens definition för hållbar utveckling. Hållbar utveckling delas ofta upp i tre områden: Ekonomi, naturresurser och sociala aspekter. I Statens fastighetsverks uppdrag nämns uttryckligen ekonomi och resurshushållning men bevarandet av kulturarvet blir, som så ofta, underförstått. Det materiella kulturarvet är en icke förnybar resurs som vi, i Ruskins anda, måste ta hand om på bästa sätt och lämna över till kommande generationer.

MÅNGA HISTORISKA BYGGNADER har under sin livstid visat en anmärkningsvärd förmåga att stå emot och anpassa sig till ibland dramatiska förändringar. Det faktum att de står kvar och används idag är i sig ett bevis på en resiliens. Men det räcker inte, nu står byggnaderna inför nya utmaningar som vi måste förhålla oss till på ett medvetet sätt. De förväntade klimatförändringarna medför inte bara nya fysiska risker utan nu ökar också det politiska trycket för energieffektivisering av alla byggnader. Det är en grannliga uppgift att balansera bevarande av byggnaders kulturvärden och energieffektivisering.

FOTO STIG HÄMMARSTEDT

»Även de äldsta byggnaderna kan uppnå ett bra inneklimat.«

Energimyndighetens forskningsprogram för energieffektivisering Spara och bevara har under tolv års tid bidragit med ny kunskap och tekniska lösningar för att kunna förena ett långsiktigt bevarande med en hållbar energianvändning. Tidigare i år har Energimyndigheten beslutat om en fortsättning av programmet till 2024. Statens fastighetsverk (SFV) har medverkat i flera forskningsprojekt inom Spara och bevara, bland annat om varsamma lösningar för ventilation och komplettering av fönster. På egen hand har SFV visat hur ett systematiskt och evidensbaserat arbetssätt leder till kreativa lösningar som gör att även de äldsta och mest värdefulla byggnaderna kan uppnå ett bra inneklimat med rimlig energianvändning. Mer allmänt har SFV:s rapporter visat på best practice inom ett brett spektrum av byggnadsvårdsfrågor.

DETTA FÖR MIG till slutklämmen för den här krönikan. Forskning och utveckling är en nödvändig men inte

tillräcklig förutsättning för en hållbar förvaltning av vårt byggda kulturarv. Vi behöver också kvalificerade personer och organisationer som förvaltar kunskapen och visar hur den kan komma till nytta. Statens fastighetsverk är inte bara en förvaltare av ”besvärliga” byggnader utan också en viktig tillgång som nationell kunskapsbärare om hållbar förvaltning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

TOR BROSTRÖM, professor i kulturvård, Uppsala universitet

Prenumerera på Kulturvärden eller ändra din prenumerationsadress:

www.kulturvarden.prenservice.se eller ring 08-522 183 52.

Mot en expeditions- och portoavgift på 180 kronor

får du fyra nummer av Kulturvärden.

KUNSKAPENS KABINETT

GÅVAN TILL Gustav II Adolf när han tågade in i Augsburg 24 april 1632 är ett av de mest märkvärdiga objekten i Gustavianums samlingar i Uppsala. Det Augsburgska konstskåpet – 2,5 meter högt – är ett kuriosakabinett med upp emot 1 000 föremål som ger ett smakprov på den tidens bildning och kunskapstörst. Här finns bland annat konsthantverk, instrument, verktyg, naturalier och mynt från hela världen.

Och samlingen är intakt, vilket gör skåpet unikt.

Gustav II Adolf hann dock dö innan skåpet anlände till Sverige 1633, beledsagat av en snickare från Augsburg som vårdade det till sin död 1651. Då hade skåpet precis kommit till Uppsala slott. 1694 donerades det till Uppsala universitet av Karl XI, och sedan dess har det gått att beskåda på plats i Gustavianum.

JOHAN WICKSTRÖM

